

Slovak international scientific journal

№43, 2020

Slovak international scientific journal

VOL.3

The journal has a certificate of registration at the International Centre in Paris – ISSN 5782-5319.

The frequency of publication – 12 times per year.

Reception of articles in the journal – on the daily basis.

The output of journal is monthly scheduled.

Languages: all articles are published in the language of writing by the author.

The format of the journal is A4, coated paper, matte laminated cover.

Articles published in the journal have the status of international publication.

The Editorial Board of the journal:

Editor in chief – Boleslav Motko, Comenius University in Bratislava, Faculty of Management

The secretary of the journal – Milica Kovacova, The Pan-European University, Faculty of Informatics

- Lucia Janicka – Slovak University of Technology in Bratislava
- Stanislav Čerňák – The Plant Production Research Center Piešťany
- Miroslav Výtisk – Slovak University of Agriculture Nitra
- Dušan Igaz – Slovak University of Agriculture
- Terézia Mészárosová – Matej Bel University
- Peter Masaryk – University of Rzeszów
- Filip Kocisov – Institute of Political Science
- Andrej Bujalski – Technical University of Košice
- Jaroslav Kovac – University of SS. Cyril and Methodius in Trnava
- Paweł Miklo – Technical University Bratislava
- Jozef Molnár – The Slovak University of Technology in Bratislava
- Tomajko Milaslavski – Slovak University of Agriculture
- Natália Jurková – Univerzita Komenského v Bratislave
- Jan Adamczyk – Institute of state and law AS CR
- Boris Belier – Univerzita Komenského v Bratislave
- Stefan Fišan – Comenius University
- Terézia Majercakova – Central European University

1000 copies

Slovak international scientific journal

Partizanska, 1248/2

Bratislava, Slovakia 811 03

email: info@sis-journal.com

site: <http://sis-journal.com>

CONTENT

ECONOMY

Logosha R.

RETROSPECTIVE, PHILOSOPHY AND LOGIC OF
FORMATION OF GENERAL MARKET THEORY IN THE
LIGHT OF THE CONFLICT OF IDEAS OF LIBERAL AND
ALTERNATIVE PARADES.....3

Pronko L., Kolesnik T.

ECONOMIC SECURITY AGRO-INDUSTRIES OF UKRAINE
ON THE MODERN STAGE.....12

Pronko L.

CONSEQUENCES OF REALIZATION OF REFORM OF
DECENTRALIZATION OF POWER AND PROSPECT OF
DEVELOPMENT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT ARE IN
UKRAINE.....18

Fishchuk N., Onishchenko M.

COMMODITY POLICY OF RETAIL TRADE NETWORKS
AND FACTORS THAT DETERMINE IT26

Furman I.

STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE
GRAIN PRODUCT COMPLEX OF VINNITSA REGION ...36

Furman I.

PROBLEMS OF APPLICATION AND MECHANISM OF
ANTI-CRISIS FINANCIAL MANAGEMENT: THEORETICAL
ASPECT45

STATE AND LAW

Malanchiy M.

STRUCTURE OF THE OF THE PERSONNEL
MANAGEMENT SYSTEM OF THE STATE BORDER
GUARD SERVICE OF UKRAINE.....57

РЕТРОСПЕКТИВА, ФІЛОСОФІЯ ТА ЛОГІКА ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ РИНКУ У СВІТЛІ КОНФЛІКТУ ІДЕЙ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ТА АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПАРАДИГМ**Логоша Р.В.**

*доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного менеджменту,
Вінницький національний аграрний університет
м. Вінниця*

RETROSPECTIVE, PHILOSOPHY AND LOGIC OF FORMATION OF GENERAL MARKET THEORY IN THE LIGHT OF THE CONFLICT OF IDEAS OF LIBERAL AND ALTERNATIVE PARADES**Logosha R.**

*Doctor of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Agrarian Management Department,
Vinnytsia National Agrarian University
Vinnytsia*

Анотація

У статті досліджено історичні етапи формування концепту ринку. Авторське бачення такого концепту представлено у статті де акцентовано увагу, перш за все, на диференціації підходів за змістом та у часі. Концепт ринку може бути систематизованим через своєрідний фундамент економічної теорії і практики, адже цивілізація може бути інтерпретована саме через детермінантну роль інституту ринку. Узагальнення процесу еволюції теорій ринку, що мали відношення до проблематики ринку, алгоритму формування визначальних їхніх ідей дозволяє стверджувати про можливість визначення особливої методології еволюції загальної теорії ринку.

Слід особливо підкреслити, що відомі базові теорії ринку не спростовують одна одну. Очевидно, мова йде про специфіку економічних процесів в той чи інший історичний період часу. Звідси універсальна модель ринку продовжує мати згадані основи інтерпретації, кожна з яких має право на життя, у т. ч. можливо у певному гібридному варіанті.

Abstract

The historical stages of formation of the market concept are investigated in the article. The author's vision of such a concept is presented in the article where the emphasis is primarily on the differentiation of approaches in content and time. The concept of the market can be systematized through a kind of foundation of economic theory and practice, because civilization can be interpreted precisely through the determinant role of the market institution. The generalization of the process of evolution of market theories related to market issues, the algorithm of formation of their defining ideas allows us to assert the possibility of determining a special methodology for the evolution of general market theory.

It should be emphasized that the known basic market theories do not refute each other. Obviously, we are talking about the specifics of economic processes in a particular historical period. Hence, the universal market model continues to have the mentioned bases of interpretation, each of which has the right to life, including possibly in a certain hybrid variant.

Ключові слова: ринок, теорія ринку, модель універсального ринку, державне регулювання, ефективність/досконалість ринку.

Keywords: market, market theory, universal market model, state regulation, market efficiency / perfection.

Теорія ринку належить до фундаментальних положень методології капіталістичної ідеології, тому завжди була предметом активних наукових досліджень в контексті змісту, витоків, теоретичної та прикладної цінності, еволюційного алгоритму свого становлення. Можна стверджувати, що відома світова інтелектуальна основа концепту ринку дозволяє визначити як окремі історичні етапи формування загальної теорії ринку, так і зміст основних наукових підходів, що визначив дискусію при формуванні цієї теорії.

Пояснити це можливо, зокрема, тим, що сучасна світова ринкова економіка продовжує перебувати у достатньо проблемному полі свого функ-

ціонування та розвитку, що потребує адекватної наукової інтерпретації. Підтвердженням цієї тези свідчить те, що переважна більшість Нобелівських премій в галузі економіки в останні десятиліття надані саме цьому напрямку досліджень, проте складність вирішення проблем дисфункцій сучасного ринку є очевидною, особливо після останньої кризи 2008 р.

Хотіли б відзначити, що як ключове поняття категорія «ринку» та «закони ринку», «модель універсального ринку» в якості логічних елементів повноцінної і систематизованої теорії ринку науково висвітлено лише в досить обмеженій кількості праць, і це незважаючи на те, що даний термін, як

вже відзначалося, є чи не найуживанішим в економічній літературі. Натомість здебільшого фундаментальні роботи класиків ідеології капіталізму розглядали зазначені поняття як достатньо зрозумілі. Відповідно трансформація ідеології теорії ринку формувалася під впливом досить обмежених точок зору, при чому у полі дискусійних до останнього часу питань [1, с. 25].

Звідси опис загальної теорії ринку потребує, насамперед, ретроспективи аналізування. Так, огляд світової економічної літератури дозволяє зробити висновок про достатню універсальність поняття «ринку», «ринковий обмін» і т. п. впродовж

всього цивілізаційного розвитку, де такі тлумачилися – достатньо однозначно – як елемент господарської системи, що побудована на обміні товарами та послугами, і яка у зв'язку із цим має особливий тип економічних відносин. Як вже зазначалося, відомі визначення ринку носять скоріше доповнюючий аніж альтернативний характер.

Існують історичні етапи формування відповідного концепту. Авторське бачення такого представлене у вигляді табл. 1, де акцентовано увагу, перш за все, на диференціації підходів за змістом та у часі [2, с. 12].

Таблиця 1

Історично-концептуальні етапи формування сучасної теорії ринку

Історичні етапи	Основна ідея	Концептуалізація ідеї у сучасних поглядах
1	2	3
Теорія меркантилізму XI-XVII ст.	1. Визначальна роль торгівлі, а також золота та коштовностей (грошей). 2. Необхідність державного протекціонізму, а також досягнення активного торговельного балансу на рівні окремої країни.	Надання грошовій системі особливих унікальних функцій, доцільність регулятивної політики та державного протекціонізму, а також активного торговельного балансу. Знайшли своє відображення в окремих положеннях монетарної теорії неолібералізму, націоналістичних тлумаченнях моделей ринку, державного регулювання.
Класична політекономія А. Сміта та його послідовників у XIX ст. (Д. Рікардо та ін.)	1. Доцільність організації суспільства на засадах вільного ринкового обміну за умов економічного лібералізму, де мотивації обумовлені природним егоїзмом людини. 2. Кількісна теорія грошей.	Теорії економічного лібералізму і неолібералізму; відведення грошовій системі «технічних функцій» в процесах ринкового обміну; акцентування уваги на ролі в процесах ринкового обміну фактору конкурентного середовища
Закон «ринків» Ж.-Б. Сея (Л. Вальрас та ін.)	Головна роль фактору здатності ринку до самоналаштування та самовдосконалення за рахунок внутрішніх механізмів та досконалої грошової системи та грошової політики, узгодженої із технічними функціями обслуговування комунікацій між попитом і пропозицією.	Важливість механізмів універсального ринкового господарства, а також зваженої грошової політики і вивіреної грошової системи. Теза про підтримання оптимального стану ринку за критерієм співвідношення між попитом і пропозицією.
Етап критики ринкових законів політекономії	Важливість фактору дисбалансу між попитом, пропозицією, розподілом доданої вартості, доходами різних класів, природи і періодичності економічних криз і т. ін.	Характер розподілу доданої вартості, доходи учасників ринкових відносин, роль груп агентів, що задіяні у процесах виробництва та привласненні, перерозподілі прибутків від обміну. Знайшли своє відображення у окремих аспектах тлумачення принципів і критеріїв ефективності ринкового обміну.
Німецька історична школа (Ф. Ліст та ін.)	Необхідність державного протекціонізму, врахування національних особливостей країн, цінностей суспільного рівня і т. ін.	Необхідність врахування стану окремих національних економік, сукупності неекономічних факторів тощо.
Теорія інституціоналізму (У. Мітчелл та ін.)	Ринок – лише один і не головний соціальний інститут, що визначають економічні відносини у суспільстві. Насправді людина діє не за критеріями ринкової доцільності, а відповідно до норм та традицій суспільства.	Роль неекономічних факторів у споживанні (характері попиту), витрачання і формуванні доходів.
Теорії монополістичної та недосконалої конкуренції (Е. Чемберлін,	Обґрунтування реальної конкуренції як конкуренції монополістичного і недосконалого типу.	Виключна роль конкурентного середовища. Необхідність регуляції для захисту конкуренції. Знайшли своє відображення в теоріях

Дж. Робінсон)	Необхідність регуляцій для захисту конкуренції та обмеження монопольного стану ринку.	неолібералізму і кейнсіанства.
Кейнсіанська (нео, посткейнсіанська теорія) теорія (Дж. Кейнс та ін.)	Ринок не є досконалим і потребує регуляцій. Попит відстає від пропозиції і потребує окремого стимулювання. Доцільність стимулювання зайнятості (темів економічного зростання) за рахунок стабільності грошової одиниці.	Доктрина регуляцій з метою забезпечення зайнятості (темів економічного зростання), ігнорування ролі стабільності грошової системи Є окремою сучасною теорією державного регулювання економіки.
Теорія неолібералізму (М. Фрідмен, Ф. Хайек, Л. Мізес та ін.)	Обмеження ідеології регуляцій лише функцією захисту конкурентного середовища	Теза про виключну важливість конкуренції та стабільної фінансово-грошової системи. Є окремою сучасною теорією державного регулювання економіки, насамперед монетарної теорії
Теорія індустріального/постіндустріального суспільства (Д. Белл, У. Росту, Ж. Еллюль, Р. Арон, Д. Тоффлер та ін.)	Світова економічна система (у т. ч. і ринок) трансформуються у напрямку доіндустріальне – індустріальне – постіндустріальне суспільство	Концептуальне пояснення природи постіндустріального суспільства та його відмінностей від інших. Відповідно, спектр економічних теорій щодо пояснення зазначених аспектів та обґрунтування нового типу регуляцій.
Авторська версія	На кожному етапі ринок характеризується відмінними кількісними та якісними характеристиками. Відповідно ринок постіндустріального типу характеризується такими.	Такі відмінності, що визначають функціональність, результативність та ефективність ринку. Також відмінними є фактори/ джерела розвитку, конфлікти, обмеження та потенціал ринку постіндустріального типу. Такі дослідження потребують адекватної методології, методики, моніторингу і т. ін.

Джерело: авторська розробка на основі джерел вказаних економістів [3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17].

Коментарі до цієї схеми доцільно викласти у певній ретроспективі. Так, економічною історією фактор ринку як головний при організації господарських процесів традиційно відноситься до епохи меркантилізму з XI ст. [18, с. 119]. Особливістю цієї епохи, як відомо, стало формування парадигми розгляду законів економічного життя через роль грошей, дорожніх активів, активного державного регулювання за патерналістською моделлю протекціонізму, торгівельного капіталу і т. ін.; головним фоном зазначеного стала детермінантна роль сфери торгівлі. Все це так чи інакше склало особливість ринку в епоху меркантилізму, і з цієї точки зору остання важлива саме з огляду на те, що впродовж XI-XVII ст. і була сформована ринкова економіка (II етап відповідно до схеми на рис. 1.2, де зароджувалися елементи капіталізму (вже згадані вище розвинута грошова та банківська системи, використання цінних паперів, ринкові угоди у часі, кредитні операції, спеціалізація ринків, торгівлі, у т. ч. на далекі відстані і т. д.).

Очевидно, поширення ринкової теорії як парадигми економічного світосприйняття, коли ринок визначав економічне життя переважної частини соціуму – отримало поширення в епоху пізнього меркантилізму XV-XVI ст. Формування сучасних принципів капіталістичного суспільства на засадах ринку можна віднести до епохи класичної політичної економії у XVII-XIX ст.; цей процес, вочевидь, був тривалим, і наведені часові рамки є дуже приблизними. Особливий інтерес до теорії ринку в цей

час об'єктивно виник в процесі промислової революції у XVII-XIX ст. Зазначені процеси і визначили формування та поширення основ сучасного капіталістичного типу економіки англосаксонського типу.

В теоретичному аспекті виразом зазначеного стала класична політична економія та неокласика як її подальше ретроспективне відгалуження. Основу методології сучасного розуміння ролі ринку та ринкових відносин представлено, перш за все, у роботах У. Петті [19], Ф. Кене [20], А. Тюрго [20], А. Сміта [4], а також Д. Рікардо та ін. представників класичної політекономії ідеями про природність відносин між людьми на основі вільного обміну товарів та послуг як найбільш ефективної економічної системи за умов мінімізації регуляцій. Слід відзначити, що з цього часу і до сьогодні ринок розглядався як макроекономічна величина національних та світових економік. Загальним фоном цих ідей класичної політекономії стали концепція економічного лібералізму, акцентування уваги на ролі матеріального виробництва, зведення функції грошової системи на ринку до технічної, формування парадигми про закономірність успішного соціально-економічного розвитку суспільства у віддаленій перспективі за умов дотримання умов економічної свободи та ін.

Як відомо, ідеологія економічного лібералізму, яку ми розглядаємо як основний постулат виникнення капіталізму та ринкової економіки капіталістичного типу, у найбільш завершеній формі була

представлена у роботах А. Сміта [4], де досконалість суспільства однозначно пов'язувалася із досягненням природного для людини (т. з. «*homoeconomicus*» – «людини економічної») стану економічної свободи, що виключало до мінімального втручання держави у бізнес, і де ринковий обмін закономірно приводить до найкращого результату господарської діяльності із можливих типів відносин саме в умовах такої свободи. Співзвучною була поширена у цей самий час у Франції ідея Ф. Кене про еквівалентність обміну за умов природного порядку [20, с. 842].

Необхідно підкреслити, що концепт А. Сміта та окремих його послідовників належить до фундаментальних в історії людства парадигм щодо принципів організації економічних відносин. Звідси і відомість зазначених поглядів. Саме з цього часу, як вважаємо, належить перше наукове тлумачення законів ринку, де було чітко акцентовано на наявності закономірностей функціонування даного інституту.

Натомість основну дискусію щодо тлумачення таких закономірностей на наступні століття привніс т. з. «закон ринків». В економічній літературі, наприклад, цей закон асоціюється із інтерпретацією Ж.Б. Сея [21], проте є підстави вважати, що ключові ідеї даної парадигми (воліли б називати це саме світоглядом з огляду на масштабність та суспільне значення) були висловлені плеядою представників політекономії в інші часи, такими як Т. Грешем [22], Дж. Стюарт [23], А. Тюрго [20], Д. Мілль [24], Ш. Жід [25].

Так, у зазначених джерелах було сформульовано концепцію ринку як найбільш досконалого із можливих економічних механізмів, де перевагою такого механізму розглядалася його здатність до самоналаштування, саморозвитку за умов достатньої економічної свободи у суспільстві; знову ж такі означена здатність ринкових механізмів розглядалася як запорука вирішення всіх матеріальних потреб нації. Водночас цим законом було акцентовано увагу на ролі грошової системи у тлумаченні кількісної теорії грошей, а також інших факторів формування та відновлення балансу ринку, в першу чергу, здатності ринку сприяти майже миттєвій реакції агентів на зміни кон'юнктури. До цього слід додати тезу про роль балансу ринку – співвідношення між попитом і пропозицією, які визначають досконалість ринку в інтерпретації Л. Вальраса [12, с. 379] та ін., після чого критерій «балансу ринку» продовжує асоціюватися із певним стандартом стану такого. Згадана теза детально описана у літературі, наприклад, Л. Корнійчук [18, с. 312] та багатьох ін.

Головним змістом згаданої концепції можна вважати те, що із даною парадигмою асоційована теза про виключну життєздатність нерегульованого капіталізму, де ринок розглядався як універсальний і найбільш досконалий механізм формування економічних (та інших) відносин, що здатний до саморегулювання та формування в межах власних механізмів ефективних стратегій розвитку (саморозвитку). Це означало непотрібність зовнішньої регулятивної системи априорі. Слід зазначити, що реалії капіталістичної економіки в період XVIII-

початок XX ст. не надавали серйозних підстав для сумнівів у даному твердженні.

Разом з тим не можна не відзначити роль критиків ринкової теорії капіталізму на політекономічному етапі. До них слід віднести К. Маркса [26], Ж. Прудона [27], С. Сісмонді [28] та ін. Слід, тим не менше, відзначити що ця точка зору на певних етапах історії домінуючою не була і сприймалася скоріше як маргінальна.

Об'єднує ці підходи твердження про те, що капіталізм, у т. ч. ринок як елемент цієї епохи, включає у себе суперечливі механізми, які рано чи пізно призводять до кризи економічної системи, яка реалізується в першу чергу через руйнацію ринків. І якщо у К. Маркса переважало політичне пояснення цього, то у роботах С. Сісмонді та Ж. Прудона підкреслювалося, що ринок та капіталістична система приречена на кризовий стан в силу того, що вироблене не може бути реалізоване з усіма наслідками зазначеного через асоціальність системи (т. з. «теорія реалізації криз»). Одночасно важливою представляється позиція С. Сісмонді та Ж. Прудона щодо наявності переваг капіталізму лише на стадії малої приватної власності та виробництва. Дана теза є явно альтернативною до поширеної сьогодні про економічний ефект від масштабу виробництва та концентрації капіталу. Більше того, необхідність і поширення тенденцій соціалізації економічної системи та ринку постіндустріального типу знаходиться, очевидно, у руслі саме цих аргументів. Звідси логічно, що сучасна (постіндустріальна) економічна епоха відрізняється, насамперед, акцентуванням уваги до соціальних наслідків, а звідси, і до аналогічних технічних показників стану ринку. З цих позицій згадана раніше багатокритеріальна ефективність ринку апелює до саме таких, комплексних за своїм змістом критеріїв.

Знову ж такі слід зазначити позицію «німецької історичної школи» – економічної течії, яка у XIX-XX ст. виступила із звинуваченнями політекономії у космополітизмі, ігноруванні національних особливостей за суспільних і культурних цінностей, перебільшенні ролі фактору поведінки «економічної людини» тощо. Ідеологічно це було представлено у роботах Ф. Ліста [29], В. Рошера [30], К. Кніса [31], В. Гільдебранта [32] та ін. При цьому новою також стала постановка питань про національний ринок, національну економічну систему та, відповідно, національну економічну науку, із чого випливало положення про необхідність захисту вітчизняної економіки через захист, насамперед, власного ринку. В свою чергу, це ґрунтувалося на тому, що конкуренція не носить загального, універсального характеру, а має чітку інтерпретацію по відношенню до конкретного ринку. При цьому останній часто – в силу множини різних умов – є економічно вразливим по відношенню до зовнішніх ринків. Тобто автори ідеї виходили із виключно важливої, як вважаємо, гіпотези про об'єктивність нерівноправного обміну у реальній економічній системі, особливість конкуренції за таких умов, поширення практики нерівноправного обміну (тобто за нашою інтерпретацією – мова йде про нееквівалентний обмін, нерівноваженість товарних потоків, економічне панування й підкорення в силу політичних – неринкових – факторів, тобто дії реального

неквівалентного ринкового обміну, а не закону ринків в інтерпретації А. Сміта та Ж.-Б. Сея) та – звідси – про необхідність диференційованого із вказаних передумов підходу до інтерпретації стану та перспектив кожного окремого ринку. Сучасні націоналістичні тенденції організації ринку ґрунтуються методологічно саме на цих позиціях. Як вже зазначали вище, вказані тези вважаємо методологічно і у прикладному контексті вірними.

Принципового корегування теорія ринку набула у 30-х рр. XX ст. після переосмислення суті капіталізму. Біфуркаційною точкою у процесі трансформації теорії ринку стала криза 1929 р. (т. з. «Велика депресія» 30-х рр.), яку тодішні економісти вважали неочікуваною, непередбачуваною і занадто потужною, щоб її можна було пояснити традиційними канонами політекономії. З історії відомо, що наслідки кризи було в основному подолано до 1933 р. на основі впровадження спеціальних регулятивних політики, чого раніше в економічній історії не спостерігалось; при цьому політика урядів не мала якоїсь системної наукової теорії для свого виправдання. І вже по завершенню кризи вийшли у світ роботи, які, очевидно, вперше в історії економічної науки висунули версії щодо пояснення природної недосконалості ринку, а звідси, і потреби його регулювання (організації, захисту, вдосконалення за рахунок зовнішніх джерел і ресурсів), а саме: Е. Чемберліна (теорія «монополістичної конкуренції») [14] та Дж. Робінсон (теорія «недосконалої конкуренції») [33].

Узагальненим висновком обох згаданих робіт стала теза про відсутність у реальному житті вільної конкуренції, про об'єктивність в реальності недосконалої конкуренції монополістичного змісту, про суспільну невигідність нерегульованого конкурентного середовища, а звідси, про доцільність і неминучість регуляцій ринку [34]. Особисто для наших досліджень найбільш важливим з цих теорій стало переосмислення реалій ринку та конкурентного середовища Обидві згадані роботи і сьогодні є незаслужено маловідомими, причому такими, що зберігають актуальність насамперед для країн, що будують правила конкурентного середовища власних економік, тобто і сучасної України також.

Слід підкреслити, що дані теорії, на відміну від більшості інших, ніколи у подальшому не були спростовані чи кореговані. А тому їхній зміст представляє особливу цінність для формування наших методологічних постулатів про те, що реальне економічне середовище ніколи не є однорідним, вразливим чи унікально конкурентоспроможним в силу цієї неоднорідності; звідси реальні ринки завжди являють собою сукупність диференційованих економічних систем за рівнем своєї ефективності та досконалості [35, с. 64].

Надалі критичний розгляд закону ринків Ж.-Б. Сея було продемонстровано також Дж. Кейнсом, який побудував свою теорію на спростуванні тези про природну досконалість ринку як економічного механізму [15]. Головним стало те, що вище зазначені підходи логічно приводили до висновку про необхідність регуляцій, і саме це визначило нову економічну доктрину XX ст.

В силу різних обставин праця Дж. Кейнса [15], яка вийшла у світ за три роки після публікацій Е.

Чемберліна і Д. Робінсон, стала всесвітньо відомою, слугуючи водночас основою кейнсіанства (нео- та посткейнсіанства) як принципово нової течії економічної думки.

Дана точка зору базувалася на пріоритеті ідеї про природну недосконалість ринку як такого та необхідність в наслідок цього його регуляції. В даному разі залишаємо поза увагою причини недосконалості ринку, які в кожному разі – як кейнсіанської, так і інших, подальших економічних теорій XX ст., що передбачали необхідність регуляцій, – істотно відрізнялися. Головною вважаємо все ж таки дилему між тезами про, з одного боку, необхідність чи, з іншого, недоцільність регуляцій. Хотіли б підкреслити, що в літературі в принципі правильно трактується визначальна роль кейнсіанства у подоланні Великої депресії, адже і праця вийшла вже після подолання кризи, і сам Дж. Кейнс фактично не брав участі у подоланні кризи як управлінець. Звідси потребує особливого аналізу досвід окремих країн з подолання кризи 30-х рр. (США, Англії, Німеччини та ін.), тому що у кожному разі було обрано оригінальний шлях, який, тим не менше, не відповідав доктринам кейнсіанства, як їх сьогодні тлумачать.

У другій половині XX ст. державна економічна політика західних країн активно використовувала прийоми регуляцій, які були орієнтовані на забезпечення планомірного розвитку, підвищення добробуту всіх верств населення, антициклічне прогнозування, програми економічного зростання та стабільності розвитку виробництва протягом тривалого періоду. Теоретичною основою такої політики стали концептуальні підходи Р. Харрода [36], Н. Калдора [23] та ін., знаменуючи собою появу некейнсіанських течій економічної теорії. Зміст цієї парадигми передбачав усунення анархічної нерегульованої ринкової економіки і перехід до безкризового розвитку.

Про прикладне значення кейнсіанства можна стверджувати в період 50-70-х рр. XX ст., коли дійсно зазначені теоретичні концепти були втілені в реальній економічній політиці США, країн Західної Європи, а також – по суті своїй – колишнього СРСР. Історія тріумфу даної точки зору згортається у 70-х – 80-х рр. XX ст., коли капіталістичні країни зіштовхнулися із явищем стагфляції (зростанням безробіття на фоні інфляції), чого за теорії Дж. Кейнса бути не могло [37, с. 88]. У колишньому СРСР це проявлялося у неможливості підтримувати високі темпи економічного зростання та забезпечувати очікування споживання населення.

Відповідно, з цього часу починають домінувати теорії неолібералізму, виникнення якої датують на основі т. з. «колоквіуму Ліпмана» у 1936 р. [18, с. 35]. Головною змістовною складовою цих теорій стало те, що неолібералізм також визнає необхідність регулювання ринку, але за дуже обмеженою функціональністю – лише з метою захисту конкурентного середовища. Натомість, на відміну від кейнсіанської позиції, стверджувалося, що ринок має потенціал до саморегуляції, який – у разі неефективного державного регулювання – обмежується чи руйнується взагалі. До найбільш системних ідеологів неолібералізму слід віднести Ф.

Хайека [38], Л. Мізеса [16], М. Алле [39], М. Фрідмена [7] та ін.

Зазначені позиції об'єднує дуже песимістичне оцінювання ролі державного регулювання ринку, коли саме словосполучення «регульований ринок» вважається абсурдним. При цьому можна стверджувати про поширення даних ідей як конкретних рекомендацій щодо дій провідних країн світу у період з 80-х рр. ХХ ст., що мало достатньо високий ефект, наприклад, в таких країнах як США, Англія та інших країнах ЄС та деякі ін.

Певним компромісом між кейнсіанською теорією і принципами економічного лібералізму стало формування у другій половині ХХ ст. теорій неолібералізму (монетарної, ордоліберальної та ін.), згідно з якими регуляції визнано як необхідні якоюсь мірою, знову ж таки, саме з метою захисту конкуренції.

Світовий досвід свідчить про переважання сьогодні серед теоретиків і практиків теоретико-методологічного підходу соціально-орієнтованої моделі розвитку суспільства та економіки, згідно з якими роль і функції держави мають чітко визначені позиції арбітра, гаранта свободи підприємництва за умови захисту конкуренції та забезпечення соціального захисту населення [40-42].

Загалом же вплив на економічні процеси, як свідчить практика країн постіндустріальної епохи, регулюється як зовнішніми (прямими), так і внутрішніми (опосередкованими) економічними і адміністративними методами. За умов, коли проблеми розвитку не набувають яскраво виражених кризових форм, регуляції зосереджено на застосуванні економічних методів, в критичні моменти її роль посилюється через адміністративно-нормативні методи.

Слід підкреслити, що єдиного погляду щодо ступеня державного втручання в економіку немає. В різних країнах має місце неоднакова участь держави у функціонуванні ринкової економіки, тоді як активність державного впливу на розвиток економічних процесів істотно різниться. Так, у низці західноєвропейських країн (Швеція, Нідерланди, Бельгія та ін.) держава значно активніше втручається в регулювання ринкових відносин, ніж, наприклад, у США. Спостерігається активна динаміка даних поглядів і у часі, залежно від розвитку економіки і суспільства. Ще більш істотними, як буде проаналізовано нижче, є ці відмінності стосовно регулювання розвитком аграрного сектора.

Дуалістичність теорії синтезу ринку та державного регулювання як єдиного методологічного цілого передбачає, на думку Я. Корнаї, той аспект, що ринок часто не забезпечує справедливого розподілу доходів, і де мінімізація доходів окремих груп агентів, які цього не заслуговують, часто продиктована впливом т. з. «успадкованих несприятливих умов» [43, с. 329]. При цьому, на думку зазначеного автора, постановка питання про певну оптимальність пропорцій між ринком і регуляціями є некоректною, тобто у кожному окремому випадку – це унікальна ситуація, яка не може повторюватися і копіюватися. Слід звернути також увагу на висновки Я. Корнаї про те, що комбінації ринкової та бюрократичної координації, за яких сумуються всі їхні негативи та втрачається будь-яка перевага, у житті є достатньо реалістичними.

З іншого боку, з точки зору М. Кемпбелла та Б. Стенлі, ринкова економічна система є недосконалим механізмом для забезпечення повної зайнятості і стабільного рівня цін, а також за критерієм максимізації суспільних благ; при цьому окреслено також важливість аргументу щодо «згасання» конкуренції як головного контрольного механізму капіталізму саме з огляду на закони функціонування останнього [44, с. 558]. При цьому цими дослідниками акцентовано увагу на тому, що саме по собі поняття «ефективність» стосовно ринкової економіки якоїсь країни не надає відповіді про дійсну ефективність системи через нерівність доходів з одного боку, а – з іншого – через ігнорування критерію справедливості, чесності та раціональності при розподілі ресурсів та благ.

Тим не менше, вже сьогодні, на думку В. Губенка, розвинуті економічно країни активно втілюють протекціонізм при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, що може слугувати підставою для висновків про те, що у протиставленні наукових думок ідея лібералізації відходить на другий план [45, с. 135]. Водночас вважаємо, що реальна економічна політика країн із трансформаційною економікою повинна шукати компроміс узгодженого застосування заходів лібералізації і протекціонізму, не відкидаючи жоден із підходів, адже світова економічна наука не має емпіричного спростування неефективності якогось із них, наводячи часто достатньо наукове обґрунтування таких одночасно.

Досить типовим прикладом бачення проблеми в Україні щодо вітчизняного аграрного ринку може бути дослідження Ю. Пруднікова, де підвищення ефективності функціонування локальних ринків розглядається на основі державної підтримки за такими індикаторами як пріоритетність ринкового саморегулювання, досягнення збалансованості державного бюджету при фінансуванні програм розвитку галузевої ринкової інфраструктури, використання програмних інструментів регулювання та стимулювання довгострокових відносин між суб'єктами ринку [46, с. 14]. Здебільшого зміст подібних досліджень в Україні, наприклад, декілька авторефератів, захищених в останні 5 років про державну політику в аграрній сфері, є тотожним, де, з одного боку, робиться акцент на ринкових механізмах, а з іншого, на регуляціях. Проблема полягає у тому, що поєднати у такому вигляді ці два механізми, очевидно, неможливо, і український досвід це, як вважаємо, яскраво підтверджує. Наприклад, якою на практиці має бути державна політика, яка поєднує ринкове саморегулювання та бюджетні витрати на ринкову інфраструктуру, для чого такі витрати у разі пріоритету ринкового саморегулювання? Такі питання можуть бути продовжені.

Слід зазначити, що історично мало місце також формування як окремого інституційного підходу до визначення сутності ринку як окремого соціального інституту, тобто сукупності норм, правил (формальних і неформальних), звичок, що були сформовані у суспільстві впродовж дуже тривалого періоду. Найбільш економічними у цьому сенсі стали роботи У. Мітчелла [17]. Проте ця – безумовно оригінальна методологія щодо логіки пізнання

процесу – навряд чи принципово змінила уявлення про закони ринку.

Таким чином, концепт ринку може бути систематизованим через своєрідний фундамент економічної теорії і практики, адже цивілізація може бути інтерпретована саме через детермінантну роль інституту ринку. Натомість, не зважаючи на тривалу економічну історію питання, і досі не існує прийняттого алгоритму побудови регулятивної політики стосовно будь-якого ієрархічного рівня ринків.

Узагальнення процесу еволюції згаданих вище теорій, що мали відношення до проблематики ринку, алгоритму формування визначальних їхніх ідей дозволяє стверджувати про можливість визначення особливої методологічно еволюції загальної теорії ринку. Авторське бачення цього представлено на рис. 2.

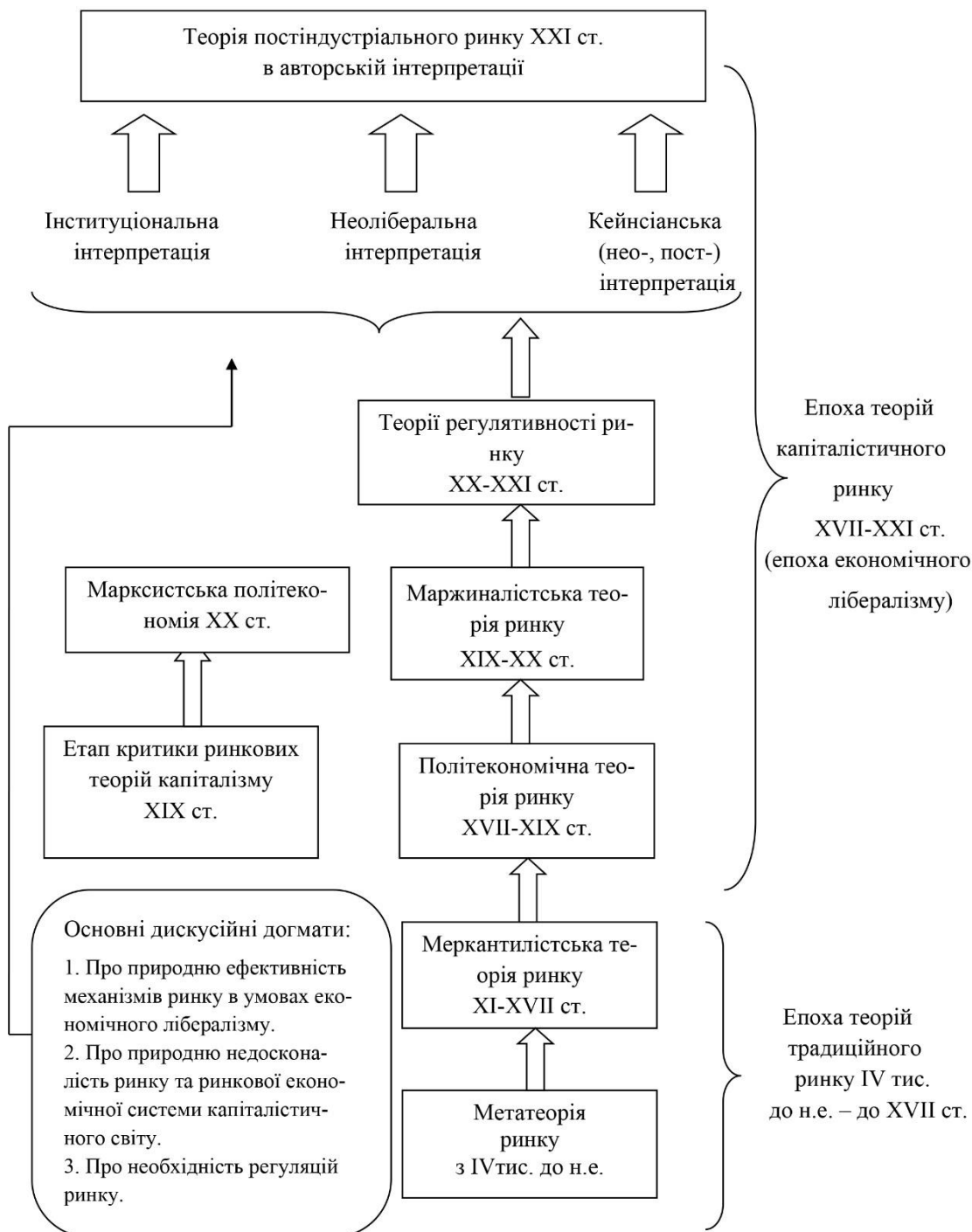

Рис. 2. Методологічне «дерево еволюції» загальної теорії ринку

Джерело: авторське дослідження відомих наукових підходів [3-5, 7, 15, 20, 26, 28, 33, 47].

Так, існує два принципові підходи, які є по суті альтернативними. До одного слід віднести точку зору про детермінантність механізмів максимально

вільного ринку по відношенню до всіх інших принципів економізації суспільних відносин (т. з. ідеологія «вільного» ринку); до іншого – тезу про природню недосконалість ринку та необхідність звідси

його регуляцій (т. з. доктрина «регульованого» ринку). Обидві парадигми історично були спрямовані на пошук найбільш прийнятної – ефективної – моделі ринку. Втім, практичний досвід, як вважаємо, не надає достатніх аргументів на користь якогось із них і при цьому також не спростовує зазначені. В концептуальному плані відповідь про правильність того чи іншого варіанту є головним питанням сучасної економічної теорії [48, с. 42].

Слід особливо підкреслити, що відомі базові теорії ринку не спростовують одна одну. Очевидно, мова йде про специфіку економічних процесів в той чи інший історичний період часу. Звідси універсальна модель ринку продовжує мати згадані основні інтерпретації, кожна з яких має право на життя, у т. ч. можливо у певному гібридному варіанті.

Отже, слід зазначити, що незважаючи на тривалу історію теорії і практики ринку, низка питань залишається дискусійною: що є ефективним/ неефективним ринком, якими критеріями і показниками описуються ці категорії, які функції, елементи, принципи визначають діяльність ринкової економічної системи, якою є справжня роль регуляцій та інших факторів у моделі ринку і т. д.

Особливість дискусії полягає у тому, що в економічній теорії сформувалися різні концепти, часто альтернативні, щодо визначення законів ринку. При цьому кожен із підходів використовує як аргумент практичний досвід якогось відрізка часу якоїсь країни чи групи країн. Спираючись на ці доводи, альтернативні теорії часто виглядають вірними одночасно. До того ж у сучасному світі існує достатнє різноманіття економічних моделей ринкового розвитку, що істотно різняться, і які, очевидно, рівною мірою ймовірності не можуть уникнути ризику економічних криз, і таким чином не можливо стверджувати про досвід формування єдиної ефективної моделі ринку. Все зазначене надає широкий спектр напрямків подальших досліджень.

Висновки. Підсумовуючи представлений у даній статті матеріал, можна зробити висновок про те, що для сучасної економічної теорії (у широкому трактуванні цього терміну) достатньо характерними є елементи хаотичного нагромадження різних поглядів з загальним вектором пошуку нових (або уточнення ролі традиційних) детермінуючих факторів. Звідси можливі ситуації, коли говорити про прогрес якоїсь групи теорій з огляду на ретроспективу їхнього формування проблематично, а теорії, що можуть бути віднесені до певної групи теорій, є часто сукупністю відносно незалежних теорій одного проблемного поля (постановки проблеми), коли кожна з теорій має лише якісь елементи об'єктивності висвітлення проблеми, не може охопити повністю її суть і, відповідно, окреслити шляхи докорінного вирішення визначеної проблеми. Відповідно автором обгрунтовано доцільність використання «моделі універсального ринку» на протипагу тим, що сформувалися раніше.

Список літератури

1. Логоша Р. В., Колесник Т. В. Концептуальне відображення еволюції ринку та цивілізації як єдиного процесу. *East European Scientific Journal* №3 (55), 2020. part 3. P. 23-33.
2. Мороз О. В., Логоша Р. В. Проблемний дуалізм загальної теорії ринку та його значення для цивілізаційного розвитку. *Інноваційна економіка: Наук.-виробн. жур.* 2016. Вип. 5–6 (63). С.11–16.
3. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения: Избранное/пер. с англ. П. Ключин. Москва: Эксмо, 2007. 960 с.
4. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва: Соцэкгиз, 1962. 684 с.
5. Маршалл А. Принципы экономической науки: в 3 т. Москва: Прогресс-Универс, 1993. 1076с.
6. Хайек Ф. Индивидуализм и экономический порядок. Челябинск: Социум, 2011. 394 с.
7. Фридмен М. Количественная теория денег. Москва, 1996. 246 с.
8. Арон. Р. Воображаемые марксизмы. Москва: Либроком, 2012. 384 с.
9. Rostow W. W. The Stages of Economic growth. A Non Communist Manifesto. Cambridge University Press, 1960. P. 6–73.
10. Toffler A. Powershift: Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21st Century. New York, 1990. P. 467.
11. Bell D. The Coming Post-industrial Society. New York, 1973. 294 p.
12. Вальрас Л. Элементы чистой политической экономии. Москва: Изогграф, 2000. 448 с.
13. Лист Ф. Национальная система политической экономии. 25 ключевых книг по экономике. Москва: Урал-ЛТД, 1999. 456 с.
14. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции: реориентация теории стоимости. Москва: Юрайт, 1996, 650 с.
15. Кейнс Дж. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, відсотку та грошей. Київ: Либідь, 1999, 190 с.
16. Мизес Л. Теория и история: Интерпретация социально-экономической эволюции/пер. с англ. под ред. проф. А. Г. Грязновой. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 295 с.
17. *Митчелл У.* Экономические циклы: Проблема и ее постановка. Москва: Наука, 1930
18. Історія економічних вчень: підручник/Корнійчук Л. Я., Титаренко Н. О. та ін.; за ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Титаренко. Київ: КНЕУ, 1999. 564 с.
19. Петти У. Трактат о налогах и сборах. «Verbum sapienti – слово мудрым. Разное о деньгах». Москва: Ось-89, 1997. 75 с.
20. Кенэ Ф., Тюрго А. Р. Ж., Дюпон де Немур П. С. Физиократы. Избранные экономические произведения. Москва: Соцэкгиз, 1960. 1200 с.
21. Сэй Ж.-Б. Трактат по политической экономии/пер. с англ. Москва: Дело, 2000. 540 с.
22. Грешем Томас. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. Т. 82. 4 доп. Москва: Терра, 2001. 40 726 с.

23. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе/пер. с англ. 4-е изд. Москва: Дело Лтд, 1994. 720 с.
24. Mill J. S. Collected Works of John Stuart Mill. Vol. 10. Essays on Ethics, Religion, and Society/edited by John M. Robson. London: Routledge and Kegan Paul, 1979. P. 413.
25. Жид Ш., Рист Ш. История экономических учений/пер. с фр. Москва: Экономика, 1995. 533 с.
26. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии: в 3 т. Т. 1. Кн. 1. Процесс производства капитала/пер. И. И. Степанова-Скворцова. Ленинград: Политиздат, 1950. 794 с.
27. Прудон П.-Ж. Политические противоречия: Теория конституционного движения в XIX столетии (во Франции)/предисл. А. Ю. Федорова. Изд. 2-е, доп. Москва: КРАСАНД, 2011. 168 с.
28. Сисмонди Ж. С. Новые начала политической экономии в его отношении к народонаселению: в 2 т. Москва: Соцэкгиз, 1967. 937 с.
29. Лист Ф. Национальная система политической экономии. 25 ключевых книг по экономике. Москва: Урал-ЛТД, 1999. 456 с.
30. Рошер В. *Нарис політичної економії з точки зору історичного методу*. 1874. 139 с.
31. Кніса К. *Політична економія з погляду історичного методу*. Б. м. 1853. 194 с.
32. Gelbraith John K. American Capitalism. The Concept of Countervailing Power. Boston, 1958. P. 119–120.
33. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции. Москва: Юрайт, 1986. 450 с.
34. Мочерний С. В. *Економічна теорія: посібник*. Київ: Академія, 2003. 656 с.
35. Логоша Р. В. *Формування постіндустріального ринку овочевої продукції в Україні: монографія*. Вінниця: Вінн. обл. друкарня, 2017. 515 с.
36. Харрод Р. К теории экономической динамики. Москва: Иностран. лит., 1959. 211 с.
37. Логоша Р. В. *Сутність та значення теорій ринку для цивілізаційного розвитку. Національна економіка в умовах глобалізації: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 7 бер. 2017 р.)*. Полтава, 2017. С. 86–89.
38. Хайек Ф. *Индивидуализм и экономический порядок*. Челябинск: Социум, 2011. 394 с.
39. Алле М. *Экономика как наука*/пер. с фр. И. А. Егорова. Москва: Наука для общества, РГГУ, 1995. 168 с.
40. Ойкен В. *Основные принципы экономической политики*. Москва: Прогресс-Универс, 1995. С.13–15.
41. Эрхард Л. *Благосостояние для всех*. Москва: Начала-Пресс, 1991. 108 с.
42. Геєць В. *Соціогуманітарні складові перспектив переходу до соціально-орієнтованої економіки в Україні*. Економіка України. 2000. № 1. С. 4–11; № 2. С. 4–12.
43. Корнаи Я. *Путь к свободной экономике*. Москва: Экономика, 1990. 429 с.
44. Кэмпбелл Р. М., Стенли Л. Б. *Экономикс: принципы, проблемы и политика: учебник/пер. с англ. 17-е изд.* Москва: ИНФРА-М, 2009. XXVIII. 915 с.
45. Губенко В. І. *Теоретичні основи лібералізації і протекціонізму зовнішньоекономічної діяльності в контексті еволюції протиборства наукових думок*. Економіка АПК. № 2. 2003. С. 133–140.
46. Прудніков Ю. В. *Формування та функціонування локальних ринків сільськогосподарської продукції: автореф. дис. кан. екон. наук. 08.00.03*. Житомир, 2017. 20 с.
47. Самуэльсон П., Нордхаус В. *Экономика/пер. с англ.* Москва: Вильямс, 2000. 688с.
48. Логоша Р. В. *Особенности формирования та розвитку ринку в різних суспільних формаціях*. Економіка і суспільство. 2016. Вип. 3. С. 7–12. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal-3>.